

diplomán, mivel később sem említik ezek az okmányok, fel kell tételeznünk, hogy ez a csapat a markomann-szarmata háborúban, Marcus Aurelius alatt, felmorzsolódott. Az adonyi diplomatöredék, amelyet 168 és 190 között adtak ki, már az intercisai tábor új keleti helyőrségét,³⁶⁵ a cohors milliaria Hemesenorumot sorolja fel. Ugyanezt a

csapatot említi egy másik kisebb diplomatöredék, amelynek közelebbi datálása lehetetlen, de feltehetőleg ez is a II. század utolsó harmadából való.³⁶⁶ A markomann-háborúk idején újabb nagy átépítés tapasztalható a dunapentelei táborban, de ez a periódus itt már nem érdekel bennünket, mert leletanyagával átmegy a III. századba.³⁶⁷

Radnóti Aladár és Barkóczi László

ATTRIBUTIO AQUINCUMBAN ÉS A VÁROS DECURIOI

Pannónia őslakos törzseinek rómaikori életéről alig szólnak feliratos emlékeink. Még legtöbbször a civitas Eraviscorum említésével találkozunk,¹ de ezek az adatok is alig mondanak többet a civitas puszta nevéen kívül, amit történetileg hasznosítani lehetne. Csupán annyit tudunk meg egy oltárból,² hogy az eraviszkuszok szervezete még Philippus Arabs idején is fennállt volna, de hogy milyen körülmények között és milyen helyzetben, eddigi adatainkból nem derült ki. A legújabban bemutatott civitas-felirat³ erre vonatkozólag adhat felvilágosítást.

A köemlék feliratos részét az újabb korban másodszeri felhasználásakor erősen levésték (l. a jelentésben közölt képet), de a beírt terület nagyságát meg lehet állapítani. Az utolsóelőtti sor II vir(i)-je ugyanis kapcsolódik az utolsó sor MVN AQ-jához. Baloldalt a feliratos rész szélét a Valens név első betűje jelzi. Ami magát a szöveget illeti, eltérően az első említéstől, a CIVIT (alulról 5. sor) előtt nem M, hanem AT állott, csak a T vízszintes felső szára és az A baloldala a levésés következtében eltűnt. Az A előtt is felfedezhető egy függőleges vésés. Ha ezt az előző sor COL-jával hozzuk össze, amely után szintén látható még egy vésési nyom, egy V baloldali szára, a kiegészítés [in]colu | [mit] at(e) lehet, gyakori

kifejezés fogadalmi feliratoknál, amely előtt pro salute et ... szokott még állni.⁴ A legfelső megmaradt sornak az első említésben is jelzett A betűje előtt világosan felismerhető egy N alsó része. Ennek kiegészítése már bizonytalanabb, de tekintettel az utána álló fogadalmi formulára, talán [Iuno | ni regi] na[e] lehet. Ennek alapján az egész szöveg rekonstrukciója (1. kép):

[I(ovi) o(ptimo) m(aximo) et Iuno | ni regi] na [e pro | sal(ute) et in] colu | [mit] at(e) civit (atis) [E]ra] viscor(um) T(itus) Ael(ius) | Valens et P(ublius) Ael(ius) | [Du]bitatus II vir(i) | mun(icipii) Aq(uincensis).

P. Aelius Dubitatus Hadrianustól, T. Aelius Valens Antoninus Piustól kapta polgárjogát. Feliratunkat így a 138 és 194 közé eső évek valamelyikének két legfőbb aquincumi tisztviselője egy tőlük látszólag független, önálló szervezet, a civitas Eraviscorum üdvéért és jólétéért állította. Mivel az emlék korát egészen 194-ig tolhatjuk ki, a két duumvir lehet már a polgárjog szempontjából második nemzedék is.

Mármost ha Aquincum municipium-korából ismert decurióinak neveit nézzük végig, kiderül, hogy tizenegy közül öt viseli az Aelius nevet, kettőnek polgárjoga Traianusra, egynek pedig a Flaviusokra megy vissza.⁵ A csoportból első pillanatra kiűt három decurio neve, akiknek felirata 193-ból való, tehát több mint egy évtizeddel a nagy markomann-szarmata háborúk okozta pusztulások után. Ez a három név valószínűleg már újonnan betelepült embereket takar.⁶ Ha ezt a hármat leszámítjuk, Aquincum ordo-jának eredeti, alapításkori összetételéről kapunk képet; túlsúlyban vannak azok, akik polgárjogukat az

I O M E T I V N O
N I R E G I N A E P R O
S A L E T I N C O L V
M I T A T C I V I T E
R A V I S C O R T A E L
V A L E N S E T P A E L
D V B I T A T V S I I V R
M V N A Q

1. kép

³⁶⁵ CIL XVI 132.

¹ Alföldi, Arch. Ért. 1939, 108 skk.

² CIL III 10418; Arch. Ért. i. h.

³ Az új szerzemények közt megemlíti: Szilágyi, Bp. Rég. XV., 320. old., 52. j.

³⁶⁶ CIL XVI 131. A diploma bizonytalan datálása készítette a kutatókat arra, hogy a cohors milliaria Hemesenorum alsópannóniai tartózkodását már Hadrianus korától számítsák, ez bizonyosan tévedés, v. ö. Wagner, i. m. 142.

³⁶⁷ A cikk angol fordítása a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő „Acta Archaeologica Hungarica“ legközelebbi számában nyer közlést.

⁴ Ugyanez a formula fordul elő a 2. jegyzetben idézett feliratban is.

⁵ Aeliusok: CIL III 3347, 10355; Arch. Ért. 1905, 223; Bp. Rég. XV., 320. — Ulpiusok: CIL III 10334 (u. a.: 10377), 14341⁶. — Flaviusok: CIL III 3347.

⁶ P. Petronius Clemens, C. Iul. Victorinus, C. Val. Valentinus. CIL III 10398. A második ezek közül egy 198-ból való kövön is szerepel: CIL III 14347.

alapító császártól nyerték. A többiek pedig már korábban romanizált őslakos családból, esetleg kiszolgált auxiliariusoktól származnak.

Érdeemes ezt összevetni más pannóniai városok ordo-jának összetételével. E korból csak Carnuntum szolgáltat összehasonlításra elegendő számú decuriót; de ezek között egy sincs, aki polgárjogát az alapítónak, Hadrianusnak vagy utódjának köszönhetné. Carnuntum már 15-ben legiót kapott, egyébként is fontos kereskedelmi pont, amelyet Velleius is érdekesnek tartott megemlíteni. Polgári telepe korán kialakult kereskedőkből, veteránokból, így korábban megindult a lakosság tagozódása is. Nem volt itt szükség a város municipiummá-emelésekor mesterséges kiválasztásra, arra, hogy egyeseket a peregrinus joghelyzetből kiemelve a város vezetőrétegébe vegyennek be. Aquincumban ellenben még a városi tanács nagyrészt is a helyi őslakosság elemei töltik ki, mégpedig olyanok, akiknek polgárjoga fiatalabb magánál a városénál is. Talán éppen Hadrianus ittlétével⁷ és a municipium rangjának megadásával függ össze az, hogy P. Aelius Firmus, akinek apja még egynevű kelta⁸ ember, a császárnak állít fogadalmi feliratot hálából az aedilitas elnyeréséért.⁹ Ez a fogadalom szokatlan azok között a hasonló tárgyú felajánlások között, amelyek városi tisztségek elnyeréséért történtek. Ilyenekben gyakoribb az, hogy a fogadalmat teljesítő személy a városnak épít vagy állít valamit, Ael. Firmus viszont közvetlenül a császárhoz fordul, nyilván azért, mert Hadrianus jelenlétében történt a municipium megalapítása és az ő aedilitas-ának elnyerése is.

Kérdés, mi történt magával a civitas Eraviscorummal, amelynek vezetőrétegéből szerintünk sokan a római jogú város polgáraivá váltak? Általában az a felfogás, hogy az I. szd.-ban szokásos katonai felügyeletet a II. szd.-ra a civitasok önkormányzata váltotta fel, amikor a törzset a saját soraiból kikerülő praepositus vezetésére bízták.¹⁰ Ilyen praepositusokat azonban — Dalmáciával ellentétben¹¹ — Pannóniából nem ismerünk.¹² A civitas Eraviscorum egyetlen, későbbi, ismert tisztviselője egy jelentéktelen hivatalt tölt be: tabularius. Polgárjoga szintén Hadrianusra megy vissza.¹³ A civitas jelentősége a II. szd. elején egyébként is megcsappant, csak arra kell gondolnunk, hogy az állandóra letelepedett

legio territoriumát és a municipium területét is csak az őslakosság földjeiből hasíthatták ki.¹⁴

Visszatérve feliratunkra, amelyből kiindultunk, feltűnő, hogy éppen a két duumvir állította azt a civitas üdvéért, mintha valamiféle kapcsolat állott volna fenn hivatalosan is a municipium és a civitas között. Hogy ez a kapcsolat mi lehetett, arra nézve viszonylag távoli analógiát kell felhoznunk. Tárgyalt feliratunkkal egykorú a tergestei (Trieszt) decurio-testület egy érdekes határozata.¹⁵ Az analógia azért távoli, mert az északitáliai városok helyzete egyéb szempontból alig hasonlítható össze a dunamentiekével. A határozatban többek között ez áll: „... ut manifestatur caelestibus litteris Antonini Aug Pii, . . . uti Carni Catalique attributi a divo Augusto rei publicae nostrae, prout qui meruissent vita atque censu, per aedilitatis gradum in curiam nostram admitterentur ac per hoc civitatem Romanam apiscerentur . . .” Az „életük és vagyonuk alapján erre méltók“-on a két törzs arisztokráciája értendő. Aquincumban ennek a rétegnek még nagyobb is volt a szerepe, mint Tergestében.

A Carni és Catali törzsek viszonya Tergestéhez az *attributio* (alárendelés) volt, ami azt jelenti, hogy egy alacsonyabb jogú közösséget egy magasabb fokon álló közösség közigazgatása alá osztanak be, egy peregrinus jogú civitást egy latin vagy római jogú város alá.¹⁶ Ezt a rendszert már a köztársaságkorban használták, a nyugati birodalomrészen a peregrinus jogú törzsek kormányzásának szokásos módszere, sőt, mint a nyugtalanuló népek fékentartására, úgy látszik, jól bevált módszert, Dácia elfoglalása után bevezették még az aldunai tartományokban is.¹⁷ Bár közvetlen adatunk erre eddig nem volt, a II. szd.-tól kezdve Pannóniában is rendszeresíthették. Az így attribúált közösséget az attribúáló közösség tisztviselői vezetik, míg magának csak kisebb hivatalai lehetnek. Az attribúált civitas tagjai egyénekenként az aedilitas rangján keresztül bekerülhettek a városi tanácsba — Ael. Firmus is éppen ezért a rangért hálás Hadrianusnak! —, ez azonban, úgy látszik, nem volt általános minden attribúciónál, ha erre külön császári engedély kellett. Mindenesetre a „desiderium publicum“ a tergestei feliraton arra utal, hogy ez a szokás erősen el lehetett terjedve.

Növeli a hasonlóságot Tergeste és Aquincum között az, hogy Tergeste a korábbi források szerint csak a Carni törzs egy faluja,¹⁸ mint ahogy Aquincum is bizonyára csak egy telepe volt az eraviskusz törzsnek az I. szd.-ban.¹⁹ Sajnos, még nem

⁷ Weber, Untersuchungen zur Gesch. d. Kaisers Hadrianus, 153 skk.

⁸ Rusco: Holder, Alteitlicher Sprachschatz, II., 1250; Dottin, Manuel pour servir à l'étude de l'Antiquité Celtique, 1906, 98.

⁹ Arch. Ért. 1905, 223.

¹⁰ Alföldi, Századok LXX., 1936, 23; Bpest Tört. I., 159.

¹¹ CIL III 14324, Patsch, Hist. Wanderungen am Karst und an der Adria, Die Herzogowina einst und jetzt, 104.

¹² CIL III 3525 és Bp. Rég. XV., 320, 57 j. lenne az eddig ismert két praep., de mindkettő értelmezése kétséges. Lásd még a 23. sz. j.

¹³ Arch. Ért. 1939, 113.

¹⁴ V. ö. Rostowtzev, Gesellschaft u. Wirtschaft, I., 197; Stähelin, Die Schweiz in röm. Zeit, 179.

¹⁵ CIL V 532 = ILS 6680.

¹⁶ Kornemann, PW—RE. Suppl. VII., „Attributio“. Schulten, Rh. Mus. 1895, 515 skk. Hirschfeld, Kleine Schriften, 75, 94. Chilver, Cisalpine Gaul, 23 skk.

¹⁷ Kornemann, i. h. 68. Rostowtzev, i. m. I., 338, 342.

¹⁸ Kahrstedt, Göttingische Gelehrte Nachrichten, Phil.-hist. I., 1927, 4.

¹⁹ V. ö. Arch. Ért. 1939, 113. és CIL XVI 61. Mindkét helyen őslakosok edetmegjelölése, a municipium korát megelőző időből.

ismerjük eléggé, hogy a polgár város milyen mértékben és mennyire épült korábbi, őslakos előzményre. Utca rendszerének részbeni zezugos volta arra mutat, hogy nem egyszerre történt letelepedés eredménye, amint erre sok más római város derékszögű utcarendszere a példa,²⁰ hanem korábbi talán őslakos telep rendezetlen utcahálózatot követi. Különösen, ha meggondoljuk, hogy a Gellérthegy, ahova általában a civitas központját lokalizálni szokták, eddig még semmi nyomát sem adta rómaikori telepnek.²¹ A foglalásutáni időkből egyedül az albertfalvai őslakos telep ismert.²²

A pannóniai civitasok attribúciójáról eddig nem kaptunk biztos értesülést. Kuzsinszky B. galliai és germániai analógiákra hivatkozva a civitasok autonómiája mellett foglalt állást.²³ Attribúció lehetőségét csak újabban vetették fel.²⁴ Valójában ez volt a legkézenfekvőbb módja annak, hogy a még kellőképpen nem romanizálódott őslakosságot bevonják a tartományi adminisztrációba, úgy, hogy vezetését mégis a régi arisztokrácia tartotta meg kezében, az a réteg, amelyre az őslakosság köréből a római uralom kezdetétől fogva a leginkább számíthatott.²⁵ Az őslakosság e rétegének római polgárrá emelkedése megindult már szinte a foglalás után azonnal.²⁶ Tagjai, ha bekerültek az ordo-ba, mint a város vezetéséből is részesedő réteg, egyben az attribúált civitas felett is felügyeletet gyakoroltak. A civitas névleges önállóságát mégis megtartotta, ezért szerepelhet továbbra is feliraton, azonban már a fent vázoltakból is következik, hogy közte és a város lakossága között erős keveredés indulhatott meg, amint erre szép példát ismerünk Tridentumból (szintén Észak-Itália), ahol már Claudius idejére sem lehetett a kétféle közösség tagjait szétválasztani polgárjog szempontjából. Ezt a kérdést Claudius úgy oldotta meg, hogy megadta a polgárjogot az azt eddig csak bicórló, attribúált lakosságnak is.

„*Quod ad condicionem Anaunorum etc. . . pertinet, quorum partem delator adtributam Tridentinis, partem ne adtributam quidem arguisse dicitur, tametsi animadverto non nimium firman*

idgenus hominum habere civitatis Romanae originem: tamen cum longa usurpatione in possessionem eius fuisse dicatur et ita permixtum cum Tridentinis, ut diduci ab is sine gravi splendidi municipi iniuria non possit, patior eos in eo iure, in quo esse se existimaverunt, permanere beneficio meo . . .“ (CIL V 5050 = ILS 206).

Következményében hasonló lehetett ehhez a rendeletéhez a Constitutio Antoniniana-é Aquincumban, sőt, ha csak pannóniai szempontból nézzük Caracalla rendeletét, ez lehetett indítéka is. Azonban itt meggondolandó az, hogy a Severusdinasztia alatt Aquincum lakossága már nem a régi. Általában a Marcus-háborúkat követő időben nagyméretű betelepedést tétélez fel a kutatás a meggyérült lakosságú provinciába.²⁷ Az ebből a korból való decuriók névanyaga tényleg ezt is tükrözi. Mindössze két Aeliusszal találkozunk,²⁸ viszont új nevek jelennek meg: Antonius, Septimius, Pompeius, Atilius, Atticus, Roscius stb. A 193-ban feltűnt Juliusok és Valeriusok megszaporodnak. Meglepően sok az Aurelius, akik Caracallától kaptak polgárjogot. A helyi őslakosság elemeit ezek között kell keresnünk, bár fedhetnek már ezek a nevek keletieket is: pl. M. Aur. Aepictetianus.²⁹

Miután a 212-es császári rendelkezés megadta az őslakosságnak a polgárjogot, a peregrinus jogú civitasnak el kellett volna tűnnie a tartomány életéből. Valójában így is lehetett; az attribúált civitas territóriumuma minden megkülönböztetés nélkül végleg beolvadt a város territóriumába. Ha mégis Philippus alatt hallunk még róla, már nem érthettek azon mást, mint a colonia Septimia Aquincum városi körzetének egy részét, mint egy táj vagy település elnevezését.

Eredményeinket összefoglaljuk: az őslakos törzseket, amelyeket az i. u. I. szd.-ban Pannóniában a katonai kormányzás tartott felügyelete alatt, a II. szd.-ban nem függetlenítették és nem adtak nekik autonómiát, amint ez megtörtént Dalmáciában, hanem vezető osztályát kiemelve és római polgárrá téve, a római jogú városok irányítása alá helyezték. A törzsi arisztokrácia a város decuriotestületébe került fokozatosan be; ez nagy valószínűséggel állapítható meg Aquincumban, egy-két, belső területi civitástól eltekintve pedig hasonló lehetett a helyzet a többi civitas esetében is. Ezáltal a katonai kormányzat az őslakosság romanizált felső rétegének kezébe adta a tartományi lakosság egy jelentős részének közigazgatását.³⁰

Mócsy András

²⁰ Emona: Jahrb. f. Altertumskunde, VII, 1913, T. II.

²¹ B. Bónis, Bp. Rég. XV., 348 skk.

²² Nagy T., Ant. Hung. III., 49 skk.

²³ Solva, 108. Az itt ismertetett felirattal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a princepsok a katonai uralom idején is megvoltak, jelenlétükből nem lehet a katonai ellenőrzés megszűntére következtetni.

²⁴ Alföldi, Bp. Tört. I., 159 sk., Bibliographia Pann. VI. = Diss. Pann. II. 17., 17 old. — v. ö. Századok, 1936, 25.

²⁵ Jellemző példa erre, hogy 35-ben i. e., Siscia ostromakor, a néppel ellentétben a város előkelői megakarták nyitni a kaput Octavianus előtt: Appian. Illyr. 23; Dio 49, 37.

²⁶ Augustustól kapott polgárjog: CIL III 3377, Tiberiustól: 3691, 10902, Nervától: 3546. Claudius bőkezűsége e tekintetben közismert.

²⁷ Legutóbb: Barkóczy, Brigetio, 13, 27.

²⁸ CIL III 3368, 10347.

²⁹ CIL III 10481, 10570.

³⁰ Utólag értesültem, hogy Nagy Lajos 1946. júl. 30-án a „Corona Archaeologica” előtt előadást tartott „Az oppidum Eraviscorum fennállásának egy újabb budai köemléke” címmel (Ant. Hung. I., 1947, 107). Valószínűleg az általunk itt tárgyalt feliratról volt szó, azonban az előadás tartalmát, sajnos, nem sikerült megtudnom.

ATTRIBUTIO IN AQUINCUM AND THE MUNICIPAL DECURIONES

On an inscription published not long ago (Budapest Régiségei XV, 1950, 329) the civitas Eraviscorum is again mentioned. We tried to read and supplement the inscription in the following way: [I(ovi) o(ptimo) m(axi) mo) et Iuno | ni regi] na [e] | pro sal(ute) et in]colu[m] [mit]at(e) civit(at)is [E] | ra]viscor(um) T(itus) Ael(ius) | Valens et P(ublius) Ael(ius) [Du]bitatus II vir(i) | mun(icipii) Aq(uincensis).

The two duumviri received their citizenship from Hadrian and Antoninus Pius respectively: i. e. from the emperor who founded the municipium, or his immediate successor. Now, if we survey the names of the Aquincum decuriones in the municipium-period, we see, that besides one Flavius and two Ulpii, the majority is represented by the Aelii (see note 5). From this follows, that when the town was founded, a great part of the original inhabitants were selected into the ordo of the municipium. One of the decuriones P. Ael. Firmus (Arch. Ért. 1905, 223) whose father — Rusco — still bore a single Celtic name, erected an inscription for Hadrian ob honorem aedilitatis. In this connection perhaps we may presume that Aquincum was inaugurated in the presence of Hadrian. (see Weber, Unters. z. Gesch. d. Kais. Hadr. 153 pp.). — On the other hand, e. g. in Carnuntum we have no knowledge of decuriones who received citizenship from the founder himself. During the longer development of the town, there was already a division among the inhabitants, so that an artificial selection was not necessary.

The origin of the Aquincum decuriones is similar to the rise of the aristocracy of two tribes — attributed to Tergeste —, which had been ensured by Antoninus Pius (ILS 6680): ut Carni Catalique attributi . . . rei publicae nostrae, prout qui meruissent vita atque censu, per aedilitatis gradum in curiam nostram admitterentur ac per hor civitatem Romanem apiscerentur . . . It can be no mere chance that Ael Firmus expresses his gratitude toward the emperor because of the aedilitas.

Besides the fact, that the autochthonous aristocracy became part of the ordo of the municipium, the civitas Eraviscorum also lost its importance at the beginning of the second century, because the territories of the legio and of the municipium were cut off from its territories. We may presume, that in the same way as the Carni and Catali were attributed to Tergeste, the Eravisci were attributed to Aquincum. Till now, an autonomy was presumed, but no data support this, we know of no praepositus civitatis in Pannonia.

The leadership of the civitas remained also at the time of the attributio in the hands of the Eraviscan aristocracy. This could easily happen, as the upper layer of the original inhabitants quickly identified its interests with those of the Roman conquerors (cf. Appian. Illyr. 23. — Cass. Dio 49, 37). So we can understand that the two highest municipal officials of Aquincum erected an altar for the welfare of the civitas with peregrine right.

The differences in a community, whose members had two sorts of right, were ended by the Consitutio Antoniana, but the inhabitants intermingled also previously to a great extent (see ILS 206 pp). After Caracalla the name „civitas Eraviscorum“ only meant a part of the Aquincum territory of the colonia septima, as a place-name, or the name of a geographical region. (see Arch. Ért. 1939. 266 pp.). In this period there is also a great change in the names of the decuriones: we find only two Aelii, and several Crispi, Iulii, Valerii, Pompeii, Attici, who did not figure up to this time. These are Orientals, who settled here after the great Marcomannic-Sarmatian wars. The majority consists of the Aurelii and we have to look for the former members of the civitas Eraviscorum among them.

András Mócsy

SZTÁLINVÁROSI (DUNAPENTELEI) CIPPUS-TÖREDÉK SAJÁTSZERŰ KATONAI SZEREKKEL

A dunapentelei római tábor porta decumanájának spolia-iból, az 1928-ban felszínre került kőemlékek közül, már alkalmunk volt egy palimpsestus-feliratú mérföldkövet ismertetni.¹ Az itt lelt kőemlékek közül ezúttal egy szerény, de formai részletei miatt eléggé jelentős, magasdomborműves töredékkal foglalkozunk (XL. t. 1. kép).

Nem annyira szoborról, mint inkább domborműves sírkőről hasították le annak idején. Anyaga mészkő. Magassága 74, szélessége 40, legnagyobb vastagsága 16,5 cm. A M. Nemzeti Múzeumba került. Leltári száma 13—1929. 1. Minden valószínűség szerint katonát ábrázolt álló helyzetben. Feje, felső karjai, jobblába teljesen hiányzanak, bal lábából mindössze a felső comb elülső része maradt meg. Hátral durva hasadási felület látható.

Ruházata — a meglevő balkézfelől is következtetve — meleg ujjas tunika, helyi, pannóniai jellegű, vastag gallérral a nyak két oldalán. Derékon alul, lapos félgömbbel és szíjvégszerű másik fémformával díszített öv (cingulum militiae) szorítja ezen ruházatot — az öv felett kibuggyanóan — a testhez. Az övet elől nagy kerek korong

tartotta össze, amelyet lehasítottak, helye azonban jól látszik. A részben tehát bennszülöttjellegű ruházat másik érdekessége ez a korongos övdísz, amely, mint a dunavidéki germán ábrázolásokkal kapcsolatban megállapíthattuk, ősgermán viselet-maradványnak tekinthető.² Felső ruhája, elől a mellen szépen redőzött köpenye (sagum), jobbvállán lehetett megerősítve; a redők ívben a hastájig ereszkednek le, majd a balvállra vetődtek. Redős és ívelt vetődései vannak a tunika övalatti részének is.

Melléhez szorított balkezében irattekercset tart, amelyen jobbkezének kinyújtott mutató- és középujja is pihen. Balkezének kis ujján — kis kerek ékkövel díszített formájú — gyűrű látható (XL. t. 2. kép.).

Bal alsó karja (részben az irattekercs alatt) hosszánegyszögű, tokszerű lapos tárgyat szorít testéhez. A vonallal szegélyezett tárgyból alul, lapos száron, szívidomú tárgy csüng le. Ez is vonallal szegélyezett s legalul gömböcskével ékített. Fontos, hogy nem a tok közepéből nyúlik ki, hanem merőlegesen lóg(!). A lapos tok mögül fenn pedig

¹ Arch. Ért. 1949. 55 k.

² Budapest Régiségei XIV, 1945, 217 k. és 272.